

Костюківський дискурс: постать вченого через наративи сучасників *Всеукраїнська наукова конференція «Костюківські читання», присвячена 125-річчю від дня народження Григорія Силевича Костюка: збірник матеріалів наукових доповідей* (м. Київ, 23 квітня 2025 року). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. С. 46–52. ISBN 978-617-7745-71-5 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745324>

КОСТЮКІВСЬКИЙ ДИСКУРС: ПОСТАТЬ ВЧЕНОГО ЧЕРЕЗ НАРАТИВИ СУЧАСНИКІВ

Зарецька Ольга Олександрівна
ORCID 0000-0002-1168-0051

Перебуваючи в стінах Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, і зараз, через 40 років по тому, як не стало засновника і колишнього очільника – Григорія Силевича Костюка, неможливо не відчувати особливу

47

ауру поваги і безумовного авторитету цієї могутньої наукової постаті. Про шанобливе і дбайливе ставлення до наукової спадщини видатного психолога свідчить величезний список робіт його послідовників і дослідників, що в той чи інший спосіб апелюють до костюківських першоджерел; проте **актуальною** видається і подальша увага до самої особистості Григорія Силевича, вплив якої на оточуючу психологічну спільноту обумовив рівень наукових досліджень українських психологів на наступні десятиліття.

Метою даної роботи стало привернути увагу до певної частини величезного «костюківського дискурсу» – цим терміном позначимо дискурс, утворений як роботами самого Григорія Силевича, так і тими джерелами, які спираються на його концепції чи на вплив від його особистості.

Серед безлічі визначень і трактувань терміну «дискурс» є таке формулювання Мішеля Фуко: це тонка контактуюча поверхня, яка зближує мову і реальність, змішує лексику та досвід [3, с. 213]. Юрген Габермас додає у розуміння дискурсу діалогічну складову: це діалог, який дає змогу виявити загальнозначуще, нормативне у текстових складових дискурсу [1; 3]. У спрощеному розумінні дискурс – це сукупність текстів (в широкому сенсі), об'єднаних за якимось принципом, якоюсь ідеєю, що і створює цю комунікативну єдність.

В нашому випадку цим терміном (костюківський дискурс) позначимо дискурс, утворений як роботами самого Григорія Силевича, так і тими джерелами, які спираються на його концепції чи на вплив від його особистості. Складові костюківського дискурсу – це і його наукові праці, і роботи його учнів, співробітників, колег тощо, виплекані під його дбайливим керівництвом, і писемні спогади сучасників, і теплі усні виступи присутніх на святкуванні 125-річчя Дня народження Григорія Силевича у бібліотеці інститута, так само як і усні доповіді і відповідні тексти нинішніх Костюківських читань. І та загальнозначуща складова, яка об'єднує і пронизує всі ці тексти і робить цю сукупність дискурсом – це атмосфера

вдячної любові до цієї видатної людини, шани до неї і дбайливого ставлення до її спадщини.

48

Особливе місце у костюківському дискурсі займає мемуарна частина величезного «костюківського дискурсу» – це численні спогади про Костюка Г.С., дбайливо і з любов'ю зібрані науковцями київського інституту психології, що носить його ім'я. Це могутнє джерело інформації не тільки про самого вченого, але і про ту епоху, в умовах якої йому довелося вибудовувати українську психологію, про контексти наукової праці у ті часи, особливості обмежень, подання яких і зумовило ту силу впливу на наступні покоління науковців, яка відчувається у якості їх наукового доробку, в особливих стосунках науковців і у любові співробітників до цього закладу.

Об'єктом дослідження стали спогади колег, учнів, соратників Костюка Г.С., зібрані до 100-річчя видатного психолога і видані окремою збіркою до 110-річчя [2]. 216 сторінок видання, редактором якого став академік Максименко С.Д., а упорядником – ветеран інституту, кандидат психологічних наук Андрієвська В.В., – це збірка унікальних наративів мемуарного плану, які різним слогом, але з однаковою теплотою вимальовують постать Григорія Силовича. В той же час це і колективний портрет авторів спогадів – тих людей, з яких утворилася життєдайна спільнота київських психологів.

Основна увага авторів спогадів була спрямована саме на риси індивідуальності Костюка Г.С. При проведенні лексичного аналізу звертає на себе увагу частота використання у наративах слів для позначення рис і якостей безумовно позитивного забарвлення: «емоційна теплота», «демократичний стиль», «гуманні принципи спілкування», «атмосфера доброзичливості, толерантності і фасилітаційності», «зворушлива увага до колег і учнів», «скромність, безкорисливість, активна доброта в поєднанні з чесністю, громадянською мужністю, відданістю справі науки і освіти». Максименко С.Д. згадував, як колишні аспіранти зазначали: «Це надихало, знімало напруження. Ми розкріпачувалися, зникав страх «ляпнути дурницю», а відтак починали розмірковувати і критично оцінювати прочитане» [2, с. 8]. І кожному, як свідчить Перепелиця П.С., він показував «всю красу його власних здобутків»,

49

виховуючи там самим упевненість в своїх силах [2, с. 107]. Балл Г.О. писав про величезну інтелектуальну насолоду і духовну наснагу, яку отримували аспіранти від спілкування з ним. Все це було втіленням зразкової *наукової етики* – живої *практики* гуманістичних цінностей, бажаної норми наукового спілкування, наукового співробітництва і наукового керівництва.

Автори спогадів акцентують видатні якості Костюка Г.С. як науковця: його широту кругозору й ерудицію в найрізноманітніших галузях – від математики до музики, сумлінне виконання обов'язку неупередженого дослідника, неприйняття однобічності, чіткість і послідовність обстоюваних

ідей, відкритість щодо поглядів, здатність синтезувати їх раціональні елементи в теоретичній системі, що враховує суперечливу сутність досліджуваних процесів, – тобто глибинну системність, так само як і послідовну діалектичність його підходу до різних аспектів і граней психології. Автори спогадів зазначають, що Костюк завжди був проти вульгаризації, догматизму, спрощеного тлумачення складних явищ; завжди прагнув гармонійного поєднання взаємодоповнюючих конструктивних засад, таких, скажімо, як високий теоретичний рівень досліджень і їх тісний зв'язок із запитам практиці, опертя на вітчизняні традиції і врахування досягнень світової науки тощо.

Задовго до того, як це стало одним із методологічних принципів, Костюк Г.С. звернув увагу на важливість і креативну силу поєднання парадигм різних дисциплін задля того, щоб «заіскрили» новизна сприйняття і методологічний потенціал їх перетину і взаємопроникнення. Моляко В.О. пише про це у спогадах: «поєднання інженерії та психології може бути унікальною підмогою в роботі» [2, с. 126] (пер. О.З.); про це ж свідчить і плідна співпраця з академіком Глушковим В.М. і керованим ним інститутом, так само як і звернення до різних граней психологічної науки і педагогіки в їх взаємозв'язку і взаємовпливах.

Соціально-політичні обставини того часу, про який Балл Г.О. пише як про «історичний період, мало сприятливий для вільного розвитку наук про

50

людину» [2, с. 13], вимагали неабиякої майстерності керівника наукової установи у маневруванні між тиском системи і необхідністю забезпечити певний рівень свободи і доброякісності наукової роботи інституту. Крізь вимушені компроміси Костюку вдавалося обстоювати неминущі наукові й людські цінності. Григорій Силевич завдяки особистим якостям зміг вибудувати такі стратегію і тактику керівництва інститутом, завдяки яким на довгі роки забезпечувалось перебування і вільна праця в інституті навіть тих, хто давно не користувався прихильністю системи. Він залучав до інституту і всіляко підтримував здібних науковців, незалежно від їхніх біографічних і анкетних даних. Завдяки цьому забезпечувалась і творча самореалізація всім, хто підпадав під опіку мудрого вчителя. Яскраві епізоди з минулого, що ілюструють цю грань особистості Костюка, наведені у багатьох спогадах, зокрема, Балла Г.О., Сверстюка Є.О., Вовчик-Блакитної М.В., Драніщевої Е.І. та інших.

Неможливо не звернути увагу на **актуальність** в сучасних умовах багатьох пластів досліджень Костюка Г.С. Це констатувалося його послідовниками в 2010 році, але воно не менш актуально і зараз, в нинішніх кризових умовах. Так само, як, між іншим, і в контексті реформ школи відповідно до вимог НУШ. Йдеться, зокрема, про властиві суб'єктові внутрішні суперечності як рушійні сили психічного розвитку (та сама діалектика!): суперечності між новими потребами й прагненнями суб'єкта і наявним рівнем оволодіння засобами їх задоволення; між рівнем розвитку, що його досяг суб'єкт, і функціями, які йому доводиться виконувати; між

тенденціями до інертності, сталості, з одного боку, і до рухливості, змін – з іншого. Педагогічні впливи повинні сприяти розв’язанню наявних суперечностей і водночас виникненню нових, без яких є неможливим подальший розвиток.

Узагальнення проведеної роботи приводить до **висновку** про цінність не тільки авторських костюківських, але і наративно-мемуарних складових костюківського дискурсу як плідного і перспективного джерела для

51

подальших досліджень спадщини видатного вченого ХХ століття як у науковому, так і у аксіологічному вимірі. Подальші аналітичні розробки на базі костюківського дискурсу допоможуть побудувати масштабний портрет видатного психолога у всіх проявах його професійної і особистісної значущості. Важливо також всіляко пропагувати ідею нарощування костюківського дискурсу за рахунок втілення вдячної пам’яті про колег, що донесли костюківські цінності, костюківську наукову етику до сьогодення, через втілення у тексти – як у науковому жанрі, так і у мемуарному. Адже принцип «чого не написано – того нема», на жаль, діє!

Список використаних джерел

1. Бистрицький Є. Філософський дискурс: комунікація і норма. *Філософська думка*. 2019. № 5. С. 29–39. ISSN 2522-9338.
2. Г.С. Костюк – особистість, вчений, громадянин / за ред. акад. Максименка С.Д.; упоряд. канд. психол. наук Андрієвська В.В. Київ: Ніка-Центр, 2010. 216 с.
3. Чепіль О.Я. Феномен дискурсу у сучасній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2011. Вип. 20. С. 211–215. ISSN 2519-2558. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/320/1/20_11_3.pdf.

52